

За нуждата и ползата от въвеждането на термина „евалуация“ в българската научна терминология

Елица Узунова

Abstract: *With the inclusion of Bulgaria in the EU evaluation practices become more popular and more evaluations are being conducted. Still, a great number of these evaluations are being conducted by international institutes without bulgarian participation. One main reason for this is the lack of evaluation capacity, resulting among other reasons from the lack of common terminology, which makes the transfer of professional knowledge through borders very hard if not impossible. This paper proposes a definition of the term „евалуация“ which strives to become an adequate translation of the term „evaluation“, allowing further differentiation between the evaluation schools, practices and methodologies as well as the creation or adaptation of common standards for practicing evaluation in Bulgaria.*

Keywords: *evaluation, definition, terminology*

ВЪВЕДЕНИЕ

В последните години, донякъде свързано с подготовката и влизането на България в Европейския Съюз (ЕС), усилено се заговори за и започнаха да се извършват различни форми на оценка на програми, проекти и други инициативи. В този текст се опитвам да аргументирам, в какво се изразява специфичността на т. нар. оценка на резултатите и на въздействието, как се нарича и извършва подобна оценка по света, както и защо е нужно в България да се въведе действащата по света терминология.

Извършените оценки на програми или институции след присъединяването на България към ЕС неминуемо стават все повече и повече, но прави впечатление, че те все още се извършват от международни фирми и институции (примерно предварителната оценка на Оперативна Прграма „Развитие на Човешките Ресурси“, оценката на Българска Академия на Науките и др.) без българско участие. Основната причина за това се крие във факта, че в България все още няма изграден капацитет за извършването на подобни оценки. От своя страна липсата на капацитет в тази област може да бъде обяснен с факта, че българските и международните оценители не говорят общ език, като под език тук се има предвид не лингвистичното понятие, а възможността за действие в единна рамка, споделянето на обща терминология и методология.

Въвеждането на термини в един език често бива критикувано заради заплахата от натрупване на твърде много чуждици и изкуственост в езика. В много случаи обаче въвеждането на подобни термини се налага от практиката, в други случаи термините директно „навлизат“ в езика без да преминават предварителна верификация от страна на научната общност (принтер, мейл, интернет и др.). В случая с оценката на резултатите и на въздействието става въпрос за един преведен, но въпреки това изкуствен, а също и недостатъчно точен термин. Най-често се говори просто за оценка, което в рамките на една тясна професионална общност може и да функционира, но в по-широк кръг от реципиенти неминуемо води до объркване, тъй като съществуват много и коренно различни форми на оценки. Така например „оценители“ се наричат финансови анализатори и одитори, консултанти по недвижими имоти, строителни консултанти и много други. Ето защо е от огромно значение т. нар. оценка на резултатите и на въздействието да се разграничи терминологично, за да се улесни практиката на нейното прилагане и трансфера на знания.

За тази цел на следващите страници ще предложа дефиниция на термина „евалуация“, който извън България най-често се използва в смисъла на оценка на въз-

** Pronounced [eva:lu:a:tsia:]

действието и ще очертаят сферата на действие на този вид оценка като направят съпоставка с други близки оценителски практики.

ДЕФИНИЦИЯ НА ТЕРМИНА 'ЕВАЛУАЦИЯ'

Терминът „евалуация“ характеризира научни услуги, които систематично, прозрачно и базирано върху проверяеми данни описват или подлагат на уравновесена оценка предимно обществено финансирани и/или подлежащи на обществена отговорност предмети на евалуация (политики, програми, проекти, мерки...), така че заинтересованите лица (възложители и други) да използват резултатите на евалуацията за предвидените от тях цели (като отчетност, вземане на информирани решения или подобрене) [7].

Разбира се съществуват и други дефиниции за евалуация, Андрей Нончев от Центъра за изследване на демокрацията [6] например цитира в тази връзка дефиницията на Европейската Комисия (ЕК)[†], според която евалуацията е „преценка на публичните политики и програми въз основа на техните резултати, въздействието им и потребностите, които са предназначени да удовлетворят“. Общото за всички съществуващи дефиниции е оценката на силните и слабите страни на една политика (програма, проект...) както и установяването на ползата, стойността (материална и нематериална) и значението на предмета на евалуация в зависимост от постигнатите резултати за обслужването на целите, определени от нейните възложители.

Евалуацията се прилага най-често в образователния и социалния сектор, в областта на здравеопазването и помощта за развитие, в областта на обществената администрация, проучването на общественото мнение или икономиката. Предмет на евалуация може да бъде контекстът (предпоставките и условията), структурата, процесът или резултатите на проекта или програмата. За разлика от класическата научна работа евалуацията се занимава с конкретни проблеми на възложителите и вземащите решения (в образователната политика например това са министерствата и регионалните инспекторати), но взема под внимание винаги различните гледни точки на всички заинтересовани страни (в рамките на същия пример това биха били учители, ученици както и техните родители). Поради тази причина се налага евалуацията да използва много широк спектър от методи, за да може своевременно да предостави необходимите информации.

ОСНОВНИ ЦЕЛИ, ЕТАПИ, ВИДОВЕ И МЕТОДИ НА ЕВАЛУАЦИЯТА

Евалуацията може да изпълнява различни цели. Най-популярни са целите отчетност, подобряване (оптимизация), подпомагане вземането на решения, генериране на знание, управление на знанието. В редки случаи евалуацията цели легитимация, но е оспорвано доколко това е подходяща цел [2].

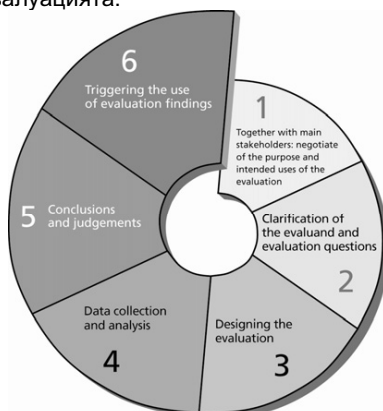
Според Веуъл [1] основните етапи на евалуацията са шест, а именно (виж Фигура 1):

1. Договаряне на целта и очакваните ползи от евалуацията
2. Изясняване на предмета на евалуация, както и на основните въпроси, на които евалуацията трябва да отговори
3. Избор на подходящ методологически подход (дизайн на евалуацията)
4. Събиране и анализ на данните
5. Изработване на заключения и преценка
6. Задействане на използването на резултатите на евалуацията

Евалуациите могат да бъдат различни видове в зависимост от фазата на изпълнение, позициите на оценителите (евалуиращите) и др. Основните видове са

[†] Communication on the Evaluation (SEC(2000) 1051), http://ec.europa.eu/dgs/information_society/evaluation/data/pdf/lib_master/sec2000_1051_strengthening_eval.pdf

разграничени в ръководството на ЕК [4]. Така например според фазата на изпълнение (обвързана с фазата на изпълнение на програмата) евалуациите биват предварителни (ex-ante), междинни (mid-term) и текущи (ongoing), както и последващи (ex-post). Според позицията на евалуиращите се разграничават вътрешните от външните евалуации. Според методологичния дизайн евалуациите могат да варират безкрайно много, тъй като при провеждането на всяка отделна оценка се препоръчва избора на индивидуален дизайн, който в максимална степен да отговаря на параметрите на предмета на евалуацията.

Фигура 1: Основни етапи на евалуацията по Beuwl

В тази връзка следва да се отбележи, че въпреки че е един от основните актьори (най-често възложител на евалуации) в тази сфера, ЕК предоставя само една адаптация на международните евалуационни практики с цел по-лесно и по-често използване на евалуационни услуги. Евалуационната теория по същността си е доста сложна и е много по-систематично представена в информацията на различните международни евалуационни общества, които от години развиват капацитет в тази област и се стремят към универсализация на терминологията и стандартите за евалуация по целия свят.

Въпреки методологичната индивидуалност на всеки евалуационен дизайн, евалуациите използват за събиране на данни преобладаващо методи, типични за социалните (наблюдение, анкета, интервю, фокус групи...), както и за икономическите науки (иконометрични модели, анализи разход-ползи...). Тези методи биват както количествени така и качествени.

Методите за анализиране и оценяване на данните също са многобройни и разнообразни и варират силно според вида, количеството и качеството на събраните данни, както и според целта на евалуацията.

С КАКВО ЕВАЛУАЦИЯТА Е РАЗЛИЧНА?

Съществуват много оценителски практики, които са близки до евалуацията, но въпреки това различни. Според Grob [5] основната отличаваща характеристика на евалуацията (от сходни професии като одит, социални науки, статистика, психология, икономика, публична администрация) е фокусът върху ползата от програмите (проекти, мерки...), стремящи се към подобряването на качеството на живот на хората, т. е. върху тяхната стойност. Действително, евалуацията има много общо с изброените по-горе професии. Тя черпи от методите им за постигане на своите цели и често специалисти от тези области работят в сферата на евалуацията.

В Таблица 1 са посочени основните разлики между евалуацията и близки до нея оценителски практики (одит, контролинг, управление на качеството, мониторинг и оценка на показатели). Някоя от тези практики (независимо от останалите си силни страни) освен евалуацията не се фокусира върху причинно-следствените връзки на дадена интервенция, т. е. не анализира дали наличието на даден резултат се дължи на действието на предмета на оценка или евентуално на други фактори.

Таблица 1: Съпоставка на евалуацията с други професионални области, автор Thomas Widmer, [4]

	Цел	Изчерпателност	Дълготрайност	Данни за процеса	Данни за продукти	Данни за резултати	Данни за въздействие	Данни за причинно-следствена връзка
Одит (Audit)	Контрол	да	(да)	да	да	(не)	(не)	не
Контролинг (Controlling)	Управление	да	да	да	да	(не)	не	не
Управление на качеството (Quality Management)	Управление	(да)	да	да	да	(да)	не	не
Оценка на показатели (benchmarking)	Измерване	да	да	(да)	да	(да)	не	не
Мониторинг (Monitoring)	Наблюдение	(не)	да	да	да	не	(не)	не
Евалуация (Evaluation)	Оценка	не	не	да	да	да	да	да

ЕЗИКОВИ ОСОБЕНОСТИ И УПОТРЕБА

В ЕС членуват 27 страни, в които се говорят 22 езика. Таблица 2 показва, че в 13 от тях (59,0%) думата „евалуация“ съществува и се употребява в смисъла, описан в тази статия. При десет от езиците (45,5%) думата е използвана за превод на словосъчетанието „Monitoring and evaluation“ в секцията на ЕК „Заетост, социални въпроси и равни възможности“.

Таблица 2: Използване на думата "евалуация" в езиците на ЕС, собствени данни

Език	Превод	Превод на страницата на ЕК „Monitoring and evaluation“	Език	Превод	Превод на страницата на ЕК „Monitoring and evaluation“
английски	evaluation	evaluation	полски	ewaluacja	ewaluacja
български	оценка	оценка	португалски	avaliação	avaliação
гръцки	εκτίμηση	αξιολόγηση	румънски	evaluare	evaluare
датски	evaluering	evaluering	словашки	hodnotenie	hodnotenie
естонски	hinngang	hindamine	словенски	evaluare	vrednotenje
испански	evaluación	evaluación	унгарски	értékelés	értékelés
италиански	valutazione	valutazione	финландски	arviointi	arviointi
латвийски	novērtējums	vērtēšana	френски	évaluation	évaluation
литовски	vertinimas	įvertinimas	холандски	evaluatie	evaluatie
малтийски	evalwazzjoni	evalwazzjoni	чешки	evaluace	zhodnocení
немски	Evaluation	Auswertung	шведски	utvärdering	utvärdering

Думата „евалуация“ е използвана за първи път във френския език през 19-ти век, с началото на 20-ти век навлиза и в английския език. В съвременното си значе-

ние се употребява в САЩ от 30-те години на 20-ти век насам. В Германия думата евалуация бива приета в смисъла на американската традиция след 1957 година [8]. Оттогава се разпространява и в други страни. Значението на думата „евалуация“ първоначално бива ограничено до оценката на работата на образователните институции. Към днешния ден думата се употребява и за останалите социални сектори. В България думата „евалуация“ в съвременното ѝ значение е дефинирана за първи път в речника на месечното списание за психология „Психология Журнал“[‡], както и в отделни доклади за извършени евалуации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въвеждането на термина „евалуация“ в българския език води със себе си сравнително малко негативи (изкуствен термин, чуждица). Например, вече има прецеденти за използването му в смисъла на дефиницията, предложена в тази статия, а има и други славянски езици, които са въвели успешно този термин с латински произход. Тъй като в тази сфера има все още много малко на брой публикации и документи на български език, разходите по преминаването към новия термин ще са сравнително ниски.

Въвеждането му би отговорило на нуждата да се уеднакви терминологията за извършването на този специфичен вид оценка с вече съществуващия професионален жаргон, което от своя страна е свързано с многобройни ползи за нашата страна. Използването на единна терминология би улеснило значително изграждането на капацитет и трансфера на знания в тази област. В дългосрочен план това действие би подпомогнало законовото регламентиране на професията на евалуиращия, въвеждането на общи стандарти за качеството на провежданите евалуации, както и стартирането на нови дисциплини, които обучават собствени кадри по евалуация.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Beywl, W. (2008): *Evaluation Schritt für Schritt Planung von Evaluationen*. Darmstadt: Hiba.
- [2]. DeGEval – Gesellschaft für Evaluation (2002): *Standards für Evaluation*. Köln: DeGEval. S. 13
- [3]. Easy Eco Online-Training Materials 2009 (not published)
- [4]. EVALSED (2008): The resource for the evaluation of Socio-Economic Development. http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/evaluation/evalsed/downloads/guide2008_evalsed.pdf
- [5]. Grob, G.F. (2008): The pillars of public program evaluation. In: Sankar, M./ Williams, B.: *Evaluation South Asia*. Kathmandu: UNICEF Regional Office for South Asia. 5-14. URL: http://www.unicef.org/rosa/ROSA_Evaluation_Journal.pdf
- [6]. Нончев, А. (2009): Мониторинг и оценка на публични политики и програми. София
- [7]. Univation - Institut für Evaluation: [Evaluation]. In: Eval-Wiki: Glossar der Evaluation [<http://eval-wiki.org/glossar/Evaluation>]. Stand der Begriffsdefinition: 31.12.2009. (Извикано на 28.09.2010.)
- [8]. Wulf, Ch. (Hrsg.) (1972): *Evaluation. Beschreibung und Bewertung von Unterricht, Curricula und Schulversuchen*. München.

За контакти:

Елица Димитрова Узунова, Dipl.-Psych., Метод Лаб ЕООД, 0885-586200, elitsa.uzunova@method-lab.org, www.method-lab.org.

Докладът е рецензиран.

[‡] <http://psychologyjournalbg.com/> Евалуация